

Den tredje delen handlar om "Exploring the Transmission of the Divine Will". I artikeln "Oracles at Qumran? Traces of Inspired Speakers in the Dead Sea Scrolls" letar Martti Nissinen efter spår av profetisk aktivitet i form av orakler i texterna. Han finner belägg för sådan aktivitet i tre texter: Visions and Interpretation (4Q410), Mysteries (1Q27 I 1–10) och The Self-Glorification Hymn (4Q491 a 1 5–11). Hans analys visar att dokumenten ger uttryck för både orakler och visioner. Om än dokumenten var viktiga inom Qumranrörelsen har de antagligen komponerats före rörelsens bildande. Vad gäller den omdebatterade frågan om talarens identitet i 4Q491 föreslår Nissinen att Fru Visshet ursprungligen kan ha talat men att talet sedermera har omformulerats i maskulina termer, vilket onekligen är en intressant teori.

Med utgångspunkt i traditioner från Främre Orienten och den hebreiska Bibeln undersöker Katri Antin hur gudomlig kunskap förmedlas i ett par psalmer i Hodayot jämfört med andra tidiga judiska texter: "Sages in the Divine Council: Transmitting Knowledge in Sirach 24, 1 Enoch 14–16, Daniel 7 and in Two Hodayot Psalms (1QH^a 12:6–13:6; 20:7–22:42)". I denna intressanta analys pekar Antin på att profetian inte alls har upphört, vilket ibland antas, men att den delvis tar nya uttryck. Speciellt framhäver Antin den skriftlärdes roll i att förmedla gudomliga uppenbarelser vilket speglas både i Ben Sira och Hodayot. Den sista artikeln i del tre är Hanna Tervanotkos "Visions, Otherworldly Journeys and Divine Beings: The Figures of Levi and Amram as Communicators of Godly Will in the Dead Sea Scrolls". Här analyserar hon dessa figurers roll i förmedlingen av gudomlig vilja i Arameiska Levi, Jubileerboken och Visions of Amram (4Q543–549). Enligt texterna får de insikt i guds vilja genom visioner, drömmar, utomvärldsliga resor och möten med gudomligheter.

Temat för den fjärde och sista delen är "Tracing the Early Reception of Traditions". Jessi Orpana diskuterar tolkningen av berättelserna om Adam och Eva i Jubileerboken med fokus på Adams prästerliga status, Edens lustgård som helig plats och problemet med nakenhet: "Awareness of Nudity in Jubilees 3: Adam Portrayed as a Priest in the Garden". De intressanta iakttagelserna hade förstärkts om Orpana hade utvecklat hur Edens lustgård sågs som en prototypisk helgedom genom fler hänvisningar till andra Qumran-texter såsom 4Q265. I artikeln "The Proverb Tradition in the Dead Sea Scrolls" jämför Elisa Uusimäki traditioner om den främmande kvinnan i Ordspråksboken, 4Q184 Wiles of the Wicked Woman och 4Q525 Beatitudes. Hon ifrågasätter indelningen mellan biblisk och utombiblisk litteratur angående traditioner om Ordspråksboken, vilket är en bra påminnelse om problemet med de klassiska kategorierna.

Sammantaget är artiklarna av hög kvalitet och ligger i framkant av Qumranforskningen. Boken utgör därmed en värdig hyllning till professor Raija Sollamo.

CECILIA WASSÉN, ASSOCIATE PROFESSOR

HEIKKI RÄISÄNEN
Taistelua ja tulkintaa:
Raamatuntutkijan tarina.
Helsinki: Kirjapaja 2014.
255 s.

Taistelua ja tulkintaa on paljon enemmän kuin muistelmateos. Se on paitsi tekijänsä henkilö- ja tutkijahistoria myös Heikki Räisäsen kirjoittama tutkimus Heikki Räisäsen vaikutuksesta suomalaisessa teologiassa ja Suomen luterilaisessa kirkossa 1960-luvulta nykypäiviin. Kirjassa on noin 300 viitettä paitsi tekijän omaan tuotantoon myös si-

tä koskeviin kirja-arvosteluihin, keskustelupuheenvuoroihin, kiistakirjoituksiin, keskustelumuihinpanoihin ja lukijapalautteeseen. Sitaatteja on runsaasti, mikä on mielestäni hyvä, kerrontaa elävöittävä piirre. Muistelmassa ovat näin äänessä monet muutkin kuin Räisänen itse. Eri-tyisen kiinnostavia ovat kirjeet niiltä maallikoilta, joille Räisäsen kirjoitukset tai esitelmät ovat merkinneet helpotusta eksistentiaaliseen ahdistukseen. Ne ovat selvästi ilahduttaneet myös häntä itseään erityisellä tavalla.

Räisäsen vaikutushistoriasta on epäilemättä tulossa lisää tutkimuksia, mutta hän on itse tällä teoksella ehtinyt luoda vaikutushistorialleen perustuksen, jota ei voi olla ottamatta huomioon myöhemmissä analyyseissä. Se on ikään kuin puolustuksen etukäteispuheenvuoro, vaikka toisaalta täytyy muistaa, että Räisänen ei koskaan halunnut sortua sanomistensa tai kirjoitustensa nöyristelevään puolusteluun tai apologiaan. Räisäsen kotiarkisto päätynee aikanaan johonkin julkiseen arkistoon, jossa viitteissä mainittuja materiaaleja voivat hyödyntää muutkin.

Muistelmien avulla pääsee hyvin perille siitä, miten Heikki Räisäsen tie kulki seurakuntanuoresta teologian opiskelijaksi ja edelleen edistyneempiin akateemisiin sfääriin. Teos on luonnollisesti tärkeä panos Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan historiaan yleensä ja aivan erityisesti suomalaisen eksegeettisen tutkimuksen historiaan. Näiden sisällä voi myös kiinnittää huomiota teoksen hyödyllisyyteen suomalaisen teologisen tutkimuksen kansainvälistymisen historiaa kartoitettaessa tai tiedekunnan jatkokoulutuksen historiaa tutkittaessa.

Räisäsestä tuli kansainvälisesti tunnetuin ja arvostetuin suomalainen teologi, vaikka huomattavana erona nykytilanteeseen voi todeta, että hän ei ennen väitöskirjansa valmistumista käynyt lainkaan kon-

ferensseissa tai muuten oleskellut ulkomailla. Kansainvälisiin tutkijaverkostoihin hän alkoi integroitua 1960-luvun lopulta lähtien. Muistelmien sivuilla vilahtelevat tiuhaan ulkomaisten kollegoiden nimet. Kaikkiaan teoksen henkilölohakemisto käsittää satoja nimiä. Räsänen on noteerannut tarkasti ihmiset, joilla on ollut jokin rooli hänen elämässään, enimmäkseen hyvässä mutta myös pahassa.

Jatkokoulutuksen suhteen voi panna merkille, kuinka vähän 1960-luvulla oli mahdollisuuksia rahoittaa lisensiaatintutkimuksen tai väitöskirjan tekoa nykyaikaan verrattuna. Kaikki tohtoriksi tähtäävät suorittivat ensin lisensiaatintutkinnon, joka oli laajuudeltaan suurin piirtein kolme kertaa nykyistä tohtorintutkintoa laajempi, vaikka aivan vertailukelpoisia ne eivät olekaan. Silloin oletettiin, että tie tohtoriksi kesäisi ehkä kymmenen vuotta.

Mielenkiintoisia ovat kuvaukset eksegetiikan laitoksella toimineesta "varjoseminaarista", jossa ryhmä aineen pääaine- ja jatko-opiskelijoita alkoi itsenäisesti opiskella eksegetiikkaa. Ryhmään kuului muitakin kuin teologeja. Seminaari toimi vuodesta 1967 kymmenisen vuotta eteenpäin. Jälkikäteen Räsänen näkee siinä tulevan huippuyksikön siemenen ja suuresti arvostamassaan Ilmari Soisalon-Soisnissa huippuyksikön "kummisedän". Varjoseminaarissa olivat mukana monet Räsäselle rakkaat kollegat kuten Raija Sollamo ja Risto Lauha sekä Timo Veijola, jonka kanssa välit tosin myöhemmin viilenivät. Huippuyksikön synty ja myöhemmät vaiheet saavat ansaitsemansa huomion kirjan loppupuolella.

Oma osansa Räsäsellä on myös suomalaisen uskontotieteen historiassa, sillä kovin kaukana ei ollut, että hänestä olisi tullut uskontotieteen professori Helsinkiin 1970-luvun alussa. Olisiko siinä tapauksessa eksegetiikkaan syntynyt huippuyksikköä, vai olisiko se löytynyt ennemmin uskontotieteestä?

Kaikkein mukaansatempaavinta muistelmissa on läpi teoksen kulkeva tarina Räsäsen metodisen ajattelun kehittymisestä. Hän kuvaa kiehovasti kirjojensa syntyä ja sitä, miten uudet metodiset vaikutteet ja oivallukset liittyivät näihin prosesseihin. Hän oli avoin uusille ideoille ja otti rakentavasta palautteesta opikseen. Lukijalle havainnollistuu esimerkkien avulla se, mitä tarkoittaa Räsäselle niin tärkeäksi muodostunut formula "traditio-kokemustulkinta", ja mitä pitää sisällään fair play -periaate. Ei-eksegeeteille kenties vähemmän tunnetut lähestymistavat, kuten Raamatun eettinen kritiikki ja postkolonialistinen eksegeesi, tulevat nekin tutuiksi. Bibliodraaman potentiaali raamatuntutkinnan välineenä avautuu.

Taistelua Räsäsen eksegeetiuralla on riittänyt, ennen muuta kotimaassa. Vaikka hän ilmeisesti onkin haavoittunut välillä varsin aliarvoisista hyökkäyksistä, hän säilyttää malttinsa kirjan sivuilla eikä juuri paljasta tunteitaan. Tietynlainen viiveys ja lakonisuus ikävien asioiden kohdalla on Räsäsen muistelmille tyypillinen piirre. Aihetta rajuun kielenkäyttöön kyllä olisi, tai niin ainakin lukijasta tuntuu, kun Räsänen kuvaa häneen kohdistuneita hyökkäyksiä esimerkiksi Pentti Kaiteran, Erkki Rannan tai Timo Eskolan taholta. Sen sijaan, että antaisi takaisin samalla mitalla, vahvinta, mitä hän sanoo perättömiä ilkeyksiä ladelleesta Kaiterasta, on, että tämä "näyttää vanhoilla päivillään hurahaneen täydellisen kritiikittömään 'profetiauskoon'". Timo Eskolan syytöksistä tämän *Tulkinnan kahleissa* -kirjassa (2013) Räsänen tyytyy toteamaan, että "tutkijan etiikan rajat paukkuvat". Joku suorapuheisempi olisi syyttänyt Eskolaa valehtelusta. Ehkä uskaliainta, mitä kirjasta löytyy, on kohta, jossa Räsänen sanoo olleensa "lähes järkyttynyt" kuullessaan akateemikko Georg Henrik von Wrightin "puhuvan pehmeitä".

Kun Räsäsen merkkiteos *Mitä varhaiset kristityt uskoivat* oli vuonna

2014 teologisen tiedekunnan valintakoe kirjana, Raamattuopisto järjesti Teologiseen tiedekuntaan hakijoille valmennuskurssin, jolla oli ensin yhdeksän luentoa samalla otsikolla kuin Räsäsen teos. Näitä seurasi neljä Timo Eskolan luentoa otsikolla "Mitä varhaiset kristityt oikeasti uskoivat". Voi vain kuvitella, millaista hämmennystä tällainen sekoitus on aiheuttanut kurssilaisten mielisä. Sanoma oli kuitenkin selvä: Räsäsen on valheopettaja, jonka pysyvää vaikutusta vastaan täytyy antaa rokotus. Kun Räsänen on nyt poissa, kuka eksegeetti on seuraava panettelun kohde?

Suoranaisten julkisten henkilökohtaisten hyökkäysten lisäksi Räsänen joutui erilaisten kirkollisten jarrumiesten kullisten takaisten toimien kohteeksi. He olivat huolissaan siitä, että tavallinen kirkkokansa ei kestäisi kuulla eksegeettisen tutkimuksen uusimpia tuloksia. Esimerkiksi *Kotimaan* päätoimittajana 1969–1977 toiminut Leino Hassinen kuului näihin jarrumiehiin, samoin kuin eräät piispat ja teologisen tiedekunnan professorit. Ajat ovat kuitenkin muuttuneet parempaan suuntaan. Kun lukee, millaista kiivailua Räsäsen ja Tuomo Mannerman välillä oli 1980-luvulla, on vaikea uskoa, että nykyään eksegeetit ja systemaatikot työskentelevät yhteisessä huippuyksikössä.

Jarrutuskategoriaan lienee kuulunut sekin erikoinen piirre, että *Teologisen Aikakauskirjan* toimituskunta pysyi yhdeltä julkaisun ahkerimmalta avustajalta suljettuna aina 1980-luvulle saakka. Vasta Eero Huovisen tultua päätoimittajaksi ovi aukesi. Eräillä tahoilla kirkon piirissä Räsästä kohtaan on tunnettu suorastaan irrationaalista pelkoa ja kauhua, ja sitä ovat vielä monet tahallaan lietsoneet. Kiistat kulminoituivat "hulluun vuoteen" 1984–1985, jolloin Räsäsestä tehtiin kantelu Helsingin tuomiokapituliin. Tämän ajanjakson kiihkeä debatointi vaikutti osaltaan Suomen teologisen instituutin syntyyn.

Räisästä vastustaneet konservatiivit ovat syyttäneet häntä monesta asiasta, kuten todellisen agendan piilottelusta, kirkon ja uskovien turmelemisesta, toimimisesta omien ennakoasenteiden pohjalta ja mielijätusten edistämisestä. Räisänen tuntee tietenkin syytökset hyvin ja yrittää rauhallisesti selittää, missä syyttäjät ovat menneet harhaan, ja harhaan he todella ovat menneet. Räisäselle olisi riittänyt, että raamatuntulkinnan ongelmat olisi otettu vakavasti. Hän halusi haastaa teologian itsekritiiseen pohdiskeluun, ei muuttaa kirkkoa radikaalisti. Monet ovat kokeneet omakseen Räisäsen lanseeraaman termin kulttuurikristitty.

Heikki Räisäsen muistelmat ovat olennaista luettavaa jokaiselle, joka haluaa tuntea ja ymmärtää suomalaisen teologian historiaa viimeisten 50 vuoden ajalta. Ne ovat myös eräänlainen yleistajuinen pikakurssi eksegetiikan metodeihin ja siihen, miten vastata asiallisesti asiattomaan ja uskonnollisesti ahdasmieliseen kritiikkiin.

MIKKO KETOLA, DOS.

**HEINI HAKOSALO,
SEIJA JALAGIN,
MARIANNE JUNILA &
HEIDI KURVINEN (TOIM.)**
**Historiallinen elämä:
Biografia ja historiantutkimus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2014. 342 s.**

Historiallinen elämä: Biografia ja historiantutkimus on neljän Oulun yliopiston historiantutkijan toimittama kirja, joka lähestyy biografiaa historiantutkimuksen näkökulmista. Johdannossa avataan teoksen näkökulmia ja pohditaan muun muassa sitä, mikä erottaa historiallisen elämäkerran henkilölähtöisestä historiantutkimuksesta. Elämäkerran ja henki-

lölähtöisen tutkimuksen ero kiteytetään niin, että edellisessä keskiössä on toimijan ymmärtäminen, jota kontekstin avaaminen tukee, kun taas jälkimmäisessä kohdehenkilön avulla pyritään analysoimaan laajempia ilmiöitä. Kirjoittajat toteavat kuitenkin, etteivät erot ole välttämättä selviä, vaan lähestymistavat sekoittuvat. Kirjaa ei kuvata varsinaiseksi metodikirjaksi, mutta jokainen kirjoittaja pyrkii avaamaan käyttämäänsä menetelmiä tapauskohtaisesti. Tavoitteena on havainnollistaa, millaisia ratkaisuja tutkijat tekevät sekä miten moninaista elämäkertakirjoittaminen voi olla.

Teoksessa on peräti seitsemäntoista artikkelia ja se jakautuu kolmeen osaan: ensimmäisessä osiossa ruotsalainen Christina Florin, Heini Hakosalo ja tanskalainen Birgitte Possing maalaavat esiin kiinnostavasti henkilöhistoriallisen lähestymistavan eri vaihtoehtoja. Florin korostaa, että henkilöhistorioihin keskittymällä voi esimerkiksi läpivalaista perinteisiä kielellisiä dikotomioita (luonto-kulttuuri, naisellinen-miehinen, yksityinen-julkinen). Hakosalo avaa kirjoituksessaan selkeästi erityisesti joukkobiografian (prosopografian), ryhmäbiografian ja yksilöbiografian tarjoamia mahdollisuuksia tutkia yksilöllisten valintojen ja ei-yksilöllisten rakenteiden tai olosuhteiden välistä vuorovaikutusta. Possing pohtii tutkijan eettistä vastuuta ja valintojen tekemistä. Kaikissa kolmessa artikkelissa avautuu erinomaisesti myös tutkijan valtaan liittyviä kysymyksiä.

Kirjan toisessa osassa seitsemän tutkijaa lähestyy aihepiiriä yksilöiden välityksellä. Katriina Lehto-Bleckert tutkii Ulrike Meinhofin valintoja ja käyttää menetelmänään muun muassa vertailla Meinhofin aikalaisiin. Julia Dahlberg ja Niina Timosaari nostavat esiin kysymyksen historiallisten henkilöiden seksuaalisuuden määrittelystä. Heidän erittäin hyvin kirjoitetussa, tiukan lähdekriittisessä artikkelissa kyseenalaistetaan joissakin tutkimuksissa

esiintyvä valinta määritellä esimerkiksi Edvard Westermarck homoseksuaaliksi. He korostavat, että näin saattoi olla, mutta lähdemateriaali ei tue asiaa luotettavasti. Artikkelin tärkeä lopputulema on, että tutkijan tulee reflektoida taustasitoutumuksiaan ja valintojaan sekä pohdita monipuolisesti eri tulkintamahdollisuuksia.

Seija Jalagin analysoi Aili Havasta tutkimalla transnationaalisuutta sekä monipaikkaisuutta ja -kulttuurisuutta historian tutkimuksessa. Miten ne vaikuttivat Palestiinassa ja Israelissa lähetystyöntekijänä toimineen Havaksen identiteettiin? Jalagin päätyy ajatukseen yksilön monista elämästä loogisen jatkumon sijaan. Heidi Kurvisen tutkimus toimittaja Anni Voipiosta pureutuu muistelmien käyttöön lähdemateriaalina ja nostaa esiin kysymyksen siitä, milloin hiljaisuudesta voi tai uskaltaa tutkijana päätellä jotain. Kurvisen artikkelissa avautuvat yksilöä tutkimalla hyvin myös Florinin mainitsemat dikotomiat ja sukupuolinäkökulman merkitys.

Tutkimuksen yhtenä ihanteena on usein kattaa kaikki käsillä oleva lähdemateriaali. Usein lähteet on kuitenkin käsitetty jollain tavalla kirjallisiksi. Visa Immonen laajentaa näkökulmaa valtionarkeologi ja keskiajantutkija Juhani Rinnettä käsittelevässä työssään. Immonen on arkeologi ja kulttuurihistorioitsija ja hän nostaa esiin neljä esinettä, joihin liittyvät kertomukset ja kontekstit tuovat Rinteen tutkimukseen konkretiaa. Immosen lähestymistavan ehkä jännittävin anti on, että esineiden välityksellä voi päästä tekstilähteitä paremmin kiinni tutkittavan yksilön olemisen tapaan eri tilanteissa.

Islantilaisen Erla Hulda Halldórsdóttirin fokuksessa on 1800-luvulla elänyt papinrouva Sigríður Pálsdóttir ja lähteenään tämän 250 kirjetä. Kirjoittaja erittelee kirjoittajamiestä, kerronnan ja identiteetin muodostumista sekä korostaa moninaisten tulkintakehysten huomioimista tekstien ymmärtämisessä. Natalie